

Výzkum vývoje šlechty představuje úhelný kámen k pochopení zrodu a fungování starého českého státu. Z. Žalud si vybral období vlády prvního lucemburského panovníka, které představuje závažné a nejednoznačné téma české historiografie. Janův „zvláštní“ přístup k českým zemím s sebou nese nepochybně četné otázky týkající se jeho vztahu k české šlechtě, její státotvorné roli i vnitřní proměny: Nakolik vývoj šlechty navazuje na předchozí přemyslovské období, nakolik dochází k strukturálním a mentálním změnám uvnitř této vrstvy, jak pokročily tendence směřující k dualismu moci atd. Ke komplexnímu uchopení problematiky je ovšem nepochybně nutné se také zabývat majetkovými poměry šlechty, otázkou tvorby či naopak rozpadu dominií, záležitostmi financí a berní, problematikou správy státu. Úkol, který si autor sám zadal tedy není z nejmenších a čtenář po otevření prvních stránek může být náležitě napjat. Obecný úvod o charakteru panovnických dvorů není ani neúměrně krátký, ani zbytečně rozvláčný. Z. Žalud zde ukazuje, že se výborně orientuje ve stávající produkci na dané téma; existence několika zásadních prací (Rösener, Moraw, Paravicini etc.) a sborníků ostatně jeho snažení výrazně napomáhá. Na tomto místě si bezděky uvědomíme nedostatečný stav výzkumu dvorů přemyslovských vládců, byť několik pozitivních prací zde existuje – úzká pramenná základna ovšem v zásadě neumožňuje vynášet prvoplánové soudy a kýžených výsledků snad bude možné dojít jen použitím sofistikovaných metod. Všimá si sporu Moraw kontra Růžek, přičemž Růžkův náhled je možno označit nepochybně za vyváženější. Pozitivně oceňuje spíše v závěrech opatrné práce Hlaváčkovy, slova chvály nachází pro Baletkův dvůr moravského Jošta. Percentuální statistika u pobytů Václava II. nesvědčí o „sklonu k sedavému životu“, jak mýnil svého času Šusta, nýbrž o účelném využívání v podstatě dvou rezidenčních měst (Prahy a Brna), přičemž v době kampaní či jiných důležitých událostí, např. zaražení groše, válečná tažení, byl král i se dvorem kromobyčej mobilní. Otevírá se zde důležitá otázka příslušnosti osob ke dvoru (např. úředníci, kteří se již nějakou dobu profilují jako „zemští“), jejich klasifikace, obliba cizozemců etc.

Procházka prameny a literaturou opět ukazuje autorovu připravenost a solidní orientaci. Autor také oznamuje metodické postupy, jejichž pomocí řešil nastolené otázky: Je to především modelová analýza a prosopografie.

V prvním obsáhlém celku se pak věnuje vztahům krále a české šlechty v období 1310-1333 i podobě dvora, který samozřejmě nebyl zcela český. Osu jeho vyprávění tvoří v zásadě politické dějiny a postava krále Jana. Zde snad měla být ještě více akcentována otázka inauguračních diplomů, v nichž se velmi důležitým způsobem zobrazuje vztah krále a šlechty (především rozdíly mezi předlohou, českým formulářem a moravským originálem). Úřady „nomine suppe“ nejsou župní úřady, ani nepatří do panovníkova zvláštního panování. Autor sleduje detailně politické zvraty, hojně si všimá i angažmá Lucemburčanů a mužů z Říše na českém jevišti. Královské hrady i některá města se v tomto období ocitají v rukou nejmocnějších pánů, některé jsou dokonce postupovány formou pravého léna, což byla praxe za Přemyslůvců neznámá (tam šlo většinou o zástavy nebo „věčná purkrabství“). Z. Žalud zde také postihuje antagonismus české šlechty a cizinců, za povšimnutí ale stojí, že řada šlechticů stojících v roce 1318 proti králi byla cizího původu, byť již v Čechách zdomácnělých. Uvedený rok považuje za zlomový pro Janovo směřování k zahraniční politice. Konstatuje nedostatečnou orientaci mladého krále v nárocích české šlechty a neschopnost razantně skoncovat s odbojem vedeným Jindřichem z Lipé.

Následně jsou opět sledovány politické události a osoby, které se pohybují v okolí krále. V souvislosti s turnaji mohl být citován nejnovější článek Počátky turnajů v českých zemích ...

(Listy filologické), příp. i starší příspěvek Iwańczakův, kde je dostatečně doložena obliba turnajového dění u české a moravské šlechty již za posledních Přemyslovců. Větší pozornosti by si možná zasloužilo Janovo předsednictví soudu sporu o Minne a Gesellschaft, které dobře, byť v porýnských poměrech, ukazuje na charakter prostředí, v němž se král pohyboval. Podrobně jsou dále sledovány Janovy osudy v Itálii na počátku 30. let a skladba osob kolem něj. Připojen je pak Janův itinerář pro léta 1310-1333 vycházející z van Wervekeho práce (Alba Ecclesia jsou Hranice, nikoli Nezamyslice – RBM III, č. 268, není in Granuis Ostřihom, nikoli řeka Hron?, tamtéž, č. 898; Mons Cilis Celje v tehdejších Korutanech, a nikoli jakési Monselice, tamtéž, č. 996, 999).

V následném celku si doktorand všímá období 1333-1346 a nazval jej příznačně „Česká šlechta mezi králem a královcem“. Sleduje počátky mladého Karla ve správě země a okruh jeho přátel a rádců, vznik úřadu dvorského soudce. Praxe konat zemský soud *in aula nostra regia* jistě neudivuje u vědomí, že se tato zasedání na Hradě konala i v době Václava II. Celé údobí je ve znamení Janových pobytů v západní Evropě a v jeho závěru je král obklopen spíše tamními šlechtici. Závěr náleží opět Janovu itineráři v letech 1334-1346.

Následný, čtvrtý celek autor věnuje modelu a fungování Janova dvora. Definuje dvůr (*curia*) jako urozené prostředí kolem krále, což se ovšem vztahuje především na tzv. širší dvůr, zatímco užší dvůr jsou dle něj především služebníci pečující o blaho krále a jeho rodiny. Zavedení obou termínů je nepochybně správné, otázkou je však především jejich definice. Za užší dvůr Žalud považuje např. čeleď pocházející z Lucemburska v roce 1312 (s. 204). U označení širšího a užšího dvora je třeba podotknout, že toto rozdělení vychází ze spisu *Yconomica* Konráda z Megenbergu (1308-1375), který rozlišuje na *curia minor*, kam patří na dvoře žijící služebníci, jako jsou radové, kaplani, lékaři a členové kanceláře, a nositelé dvorských úradů (komorník, stolník, číšník, lovcí, mečník, správce kuchyně, podkomoří atd.) se svými zástupci, a dále běžní služebníci, jež bychom snad mohli označit jako dvorská čeleď. To se ale liší dvůr od dvora, na dvoře císařů jsou tyto hodnosti fakticky čestné, na českém dvoře zase přecházejí do šlechtické reprezentace (úkoly u zemského soudu a další postupné konsekvence). *Familia de comitatu Luczelburgensi* představuje spíše Janovu dvorskou čeleď, než skutečné příslušníky dvora. Širší dvůr (*curia maior*) je pak tvořen všemi tam pobývajícími členy, církevními hodnostáři, purkrabími hradů, cizími poselstvy etc. Proto není vhodné hovořit o *familia* (užší dvůr) a *curia* (širší dvůr), protože *familia* není termín jednoznačný. Pokud Záviš prosadil do nejvyšších královských (dvorských i formujících se zemských) úradů své lidi, což se skutečně stalo, nevyplývá z toho, že by byl samozvaným hofmistrem (hofmistr totiž řídil dvůr z hlediska organizace a ceremoniálu, byl však chápán jako nižší úředník), nýbrž jako fakticky nejmocnější osoba bez úředního titulu, jako jakýsi faktický regent po boku královny vdovy (označení *dispensator curie* značí spíše správce dvora v politickém smyslu, než hofmistra). Družinu nerefornoval johanita Heřman z Hohenlohe, nýbrž králův zpovědník Heřman, člen řádu německých rytířů; obě osoby dopletl Šusta a v literatuře se často opakuje, byť došlo k preciznímu rozlišení (viz L. Jan, Herman z Hohenlohe, SPFFBU C 43, 1996 – práci ovšem Z. Žalud neeviduje). Za pochybné se zdá také považovat korunovační slavnost z roku 1297 za ukázkou tzv. širšího dvora (zde autor užívá termín „velkého“). Korunovační slavnosti jsou událostmi sui generis, které zřejmě nelze příliš škatulkovat. Za užší dvůr v případě dvora Janova pak doktorand považuje královskou družinu či přímo čeleď, která je centralizovaná, hmotně i právně závislá na králi a dvorských úřednících (s. 207). Domnívám se, že nejde o nic jiného, než právě o dvorskou čeleď, nikoli užší dvůr; ten je tvořen především dvorskými úředníky, kaplany, zpovědníky, notáři a dalšími osobami, jež ale mají úzký a formalizovaný vztah ke králi. Také jich se většinou týká označení *familiaris*. S vymezením širšího dvora pak lze v zásadě souhlasit, je to pro Z. Žaluda užší dvůr obohacený různými „zájmovými“ skupinami – nicméně dvorskí úředníci v Čechách nestojí na rozhraní, i když jsou jejich úřady do značné míry čestnými, jejich přítomnost na dvoře je plně inkorporuje k dvoru užšímu. Pokud se do širšího dvora zahrnují leníci s pravými lény, kam potom patří purkrabí královských hradů, ale v zásadě všichni

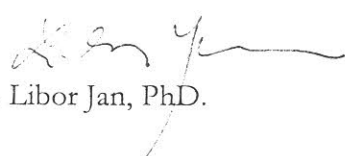
čeští baroni, když jsou u dvora? V komplikované situaci v případě krále Jana týkající se charakteru jednotlivých úřadů a jejich obsazování Čechy, Lucemburčany či jinými cizinci by bylo zřejmě třeba provést ještě podrobnější analýzu, ani postřehy Winfrieda Reicherta zde nemusí být zcela platné (lze konstatovat jakýsi Janův specifický osobní dvůr?). Tituly *familiaris* a *secretarius* ještě neindikují faktickou rádcovskou činnost, může jít jen o čestné tituly. I zde Reichertovy rozbory situace v Lucembursku jen dílčím způsobem pomáhají pochopit české poměry. Zdá se tak, že se Z. Žaludovi podařilo nastolit více otázek, než odpovědí. Otázek, jež bude v budoucnu ještě třeba řešit ...

Velmi ilustrativně jsou zpracovány medailony českých šlechticů pohybujících se v okolí krále Jana a jejich tabulkově zpracované příbuzenské vazby, jež mnohé prozrazují (s. 223-224). Následuje soupis úředníků příslušejících k tzv. užšímu dvoru, jsou do něj však zahrnuti jak ryze dvorští, tak královští tendující k zemským (měla být provedena grafická diferenciací). V Janově případě není zcela jednoduchá ani otázka rezidencí. Již jako *factum* přijímaná hypotéza, že král Václav II. zahájil výstavbu městského paláce, dnešního domu U zvonu, však přece jenom vybízí k větší opatrnosti. Srovnání fragmentů soch z průčelí s pečetěmi Václava II. asi skutečně nestačí ... Navíc jsou zde několikrát zmínky o dvorci krále Jana vedle svatojakubských minoritů; předpoklad, že po konfliktu s manželkou král sídlil právě zde a Elišce přenechal dům na staroměstském náměstí nemá také zcela pevnou oporu. Méně známé jsou Janovy rezidence lucemburský hrad Durbuy a pařížský Hôtel de Bohême. U králových příjmů z kutnohorské urbury 500-600 hřiven měsíčně šlo stěží o 6580 kg ročně, jde jen asi o pětinu uvedené částky (něco přes 1000 kg). Stěží lze souhlasit s tím, že by se v úřadě popravců již v Janově době prosadila vyšší šlechta. Popravci vznikají z krajských soudců (viliků-provinciálních rychtářů), kteří za Přemyslovců skutečně spravovali panovnickovu doménu, za Jana v době rozpadu této domény jim zůstali jen soudně-policejní funkce. Jsou však i z Janovy doby dostatečně doloženi; teprve v běhu 14. století došlo k odlišnému vývoji. Na Moravě zůstali omezeně tzv. lantrychtěři, popravu však hojně vykonávala markraběcí města, v Čechách se úřad dostal do rukou mocné šlechty (pánů). Znovu se otevírá otázka příslušnosti purkrabích ke dvoru – zde může jít o odlišnou praxi ve srovnání s dobou přemyslovskou (pukrabími již zpravidla nejsou příslušníci nejmocnějších rodů), k širšímu dvoru však někteří z nich příslušet mohli.

Obtížnou otázku představuje definování a případná rekonstrukce královny rady, především nejužší okruh nebyl příliš stabilní. Zvláštní podkapitoly jsou věnovány také dvorským slavnostem a královým oblíbeným turnajům, mecenátu, oblíbené astrologie. Pečlivě jsou zpracovány závěrečné prosopografické přílohy.

Z. Žalud odvedl při zpracovávání svého tématu olbřímí kus práce. Objevují se některé drobné chyby, např. v identifikaci lokalit, to však při zvládnutí takového množství materiálu není ani jinak možné. Po pravdě řečeno, jde vlastně o práci dvě. Ta první se nese v duchu chronologicky pojatých politických dějin, kde doktorand sleduje na množství konkrétních, informacemi až přesycených případů vztahy krále (i jeho syna) a české (i cizí) šlechty. Ve druhé části, která má analytičtější charakter a je výrazněji tematizována, se zabývá fungováním dvora, správou, slavnostmi atd. Možná by bylo bývalo účelnější téma zúžit a věnovat se dále jen jednomu ze řečených okruhů, přičemž v tom prvním by bylo třeba postupovat více s ohledem na proměňující se prostředí a vztah šlechty, její právní postavení (soudy, desky atd.), komparaci s předchozím přemyslovským obdobím. Ve druhém bloku by pak opět mohla pozitivní postřehy přinést širší komparace. V daném tvaru však přesto disertační práce Zdeňka Žaluda představuje cenný příspěvek k poznání dané problematiky, prokazuje, že se autor s přehledem orientuje nejen v pramenech, ale také ve velmi široce pojaté literatuře, byť některé drobnější příspěvky v práci chybějí. S plnou vahou si dovoluji práci doporučit k obhajobě a hodnotit ji jako nesporně kvalitní.

V Brně, 8. 1. 2007

Doc. Mgr. Libor Jan, PhD.